

Макаренко О. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії і теорії держави та права
юридичного факультету
Запорізького національного університету

ДУХОВНО-КУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ПРАВОВИХ ПРИНЦИПІВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ В ПАРАДИГМІ РЕФОРМУВАННЯ СФЕР ПРАВОСУДДЯ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

SPIRITUAL-CULTURAL MEASUREMENTS OF THE LEGAL PRINCIPLES FOR PREVENTION OF CORRUPTION IN THE PARADIGM OF REFORMING THE SCOPES OF JUSTICE AND LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

У статті досліджено духовно-культурні виміри правових принципів попередження корупції в парадигмі реформування сфер правосуддя та правоохоронної діяльності. Встановлено, що духовність являє собою найвищий вияв людської сутності на конкретно історичному етапі розвитку у вигляді глибоко осмислених знань відповідного рівня розвитку інтелекту, освіченість, етико-моральну систему співвідношень людини як особистості, її ставлення до себе, іншої людини та інших суб'єктів, навколишньої реальності. Підкреслено, що для суддів і працівників правоохоронних органів духовність – найвищий вияв їхньої високої культури у вигляді усвідомлення власної самоцінності та свого світу, свободи, причетності до суспільства; відчуття істини, ідеалів добра й краси, милосердя стає способом широкого усвідомлення себе та своїх діянь, які вони спрямовують на досягнення цілей соціального прогресу відповідно до власної совісті, норм-принципів права та моралі відкритого суспільства. Підсумовано, що первинне поєднання абстрактних сутностей духовної культури та права у сфері попередження корупції під час трансформацій законодавства про правосуддя та правоохоронну діяльність відбувається на рівні основоположних ідей. Серед таких фундаментальних правових принципів, які виникають і діють у свідомості парламентарів, суддів і правоохоронців у вигляді духовно-культурних ідей, цінностей, переконань і готовності їх застосовувати, виокремлено добро, відвертість, довіру, совість, об'єктивність, сумлінність, добросовісність, професіональність, наступництво. Наголошено, що відсутність легальних дефініцій і загально визнаного доктринального розуміння зазначених вище принципів призводять до того, що здебільшого їхнє значення визначається наукою та правозастосовниками суперечливо, неоднозначно або не визначається зовсім.

Ключові слова: відкрите суспільство, добро, духовність, корупція, культура, право, правоохоронна діяльність, принцип, совість, суддя, чесність.

В статье исследованы духовно-культурные измерения правовых принципов предупреждения коррупции в парадигме реформирования сфер правосудия и правоохранительной деятельности. Установлено, что духовность представляет собой высшее проявление человеческой сущности на конкретно историческом этапе развития в виде глубоко осмысленных знаний соответствующего уровня развития интеллекта, образованность, этико-нравственную систему соотношений человека как личности, его отношение к себе, другому человеку и другим субъектам, окружающей реальности. Подчеркнуто, что для судей и работников правоохранительных органов духовность – высшее проявление их культуры в виде осознания собственной самоценности и своего мира, свободы, причастности к обществу; ощущение истины, идеалов добра и красоты, милосердия становится способом осознание всего себя и своих деяний, которое они направляют на достижение целей социального прогресса согласно своей совести, норм-принципов права и морали открытого общества. Подытожено, что первичное сочетание абстрактных сущностей духовной культуры и права в сфере предупреждения коррупции при трансформациях законодательства о правосудии и правоохранительной деятельности происходит на уровне основополагающих идей. Среди таких фундаментальных правовых принципов, которые возникают и действуют в сознании парламентариев, судей и правоохранителей в виде духовно-культурных идей, ценностей, убеждений и готовности их применять, выделены добро, искренность, доверие, совесть, объективность, добросовестность, добропорядочность, профессиональность, преемственность. Отмечено, что отсутствие легальных дефиниций и общепризнанного доктринального понимания указанных выше принципов приводят к тому, что в большинстве случаев их значение определяется наукой и правоприменителями противоречиво, неоднозначно или не определяется вовсе.

Ключевые слова: открытое общество, добро, духовность, коррупция, культура, право, правоохранительная деятельность, принцип, совесть, судья, честность.

The article reveals the spiritual-cultural dimensions of the legal principles for prevention corruption in the paradigm of reforming the spheres of justice and law-enforcement activity. It is revealed that at present the processes of getting rid of outdated legal norms, in which the mechanisms of persecution and suppression of subjects of law dominate the institutes for prevention, protection and restoration of persons violated rights, and implementation of positive and perspective rules for the organization and functioning of the courts and law enforcement system. The attention is drawn to the fact that the wording in the laws of Ukraine the legal bases of the courts and law enforcement system illustrates the desire of the Parliament to unify and elaborate these principles, and to lay the tendency to increase the influence of spiritual and cultural factors in the minds of the courts and law enforcement system workers during the evaluation and correction of their acts for their conformity with the principles of law, including the prevention of corruption. However, in the form of the principle of "prevention of corruption" are not yet formulated in any specific law on courts and law enforcement system issues. It is established that spirituality is the highest manifestation of human essence at a concrete historical stage of development in the form of deeply meaningful knowledge of the corresponding level of development of intelligence, education, ethical-moral system of relations of man as a person, his relation to himself, another person and other subjects, surrounding reality. It was emphasized that

for judges and law enforcement officers, spirituality is the highest manifestation of their high culture in the form of awareness of their own self-worth and their world, freedom, involvement in society; the feeling of truth, the ideals of goodness and beauty, of mercy, becomes a way of true awareness of oneself and of their actions, which they aim to achieve the goals of social progress, in accordance with their own conscience, norms, principles of law and morality of an open society. It is concluded that the primary combination of the abstract entities of spiritual culture and law in the sphere of prevention of corruption during the transformations of the law on justice and law-enforcement activity takes place at the level of fundamental ideas. Among such fundamental legal principles that arise and act in the minds of parliamentarians, judges and law-enforcers in the form of spiritual-cultural ideas, values, convictions and readiness to use them, the following are singled out: goodness, frankness, trust, conscience, objectivity, good faith, goodness, professionalism, succession. It is stressed that the lack of legal definitions and generally accepted doctrinal understanding of the above principles lead to the fact that in most cases their significance is determined by science and law enforcers contradictory, ambiguous or not at all.

Key words: *open society, goodness, spirituality, corruption, culture, law, law enforcement, principle, conscience, judge, honesty.*

Постановка проблеми. Обговорення питань удосконалення як процедур, так і структур здійснення правосуддя та правоохоронної діяльності характеризується перманентністю, конраверсійністю, політизацією права та іншими суміжними ознаками. Для України дискурс суди та правоохоронні органи / органи правопорядку (далі – СПО) як важливий елемент стійкого розвитку суспільства й людини актуалізувався поетапно, виявляючи стійку тенденцію руху від руйнації національної держави до створення міцної правової основи національного відродження. У практичній площині трансформації СПО отримували наповнення у вигляді нових законів та інших нормативно-правових актів (далі – НПА) чи дії застарілих норм права, що були наслідком запеклої політичної боротьби та стагнації. Усе це також характеризувалося суттєвим впливом великих підприєємців, корумпованих політиків, відображенням їхніх інтересів у профільних НПА¹.

Мета статті – розкрити духовно-культурні виміри правових принципів попередження корупції в парадигмі реформування сфер правосуддя та правоохоронної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслені актуальні питання корупції та СПО досліджують учені різних юридичних наук: теорії права – Т. Пікуля (правоохоронні органи в механізмі держави України), В. Городовенко (незалежність та інші принципи судової влади), А. Долгий (становлення служби боротьби органів внутрішніх справ з економічною злочинністю), А. Білас (правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження), С. Алексєєв, С. Бостан, С. Гусарєв, О. Тихомиров та інші вчені (загальнотеоретичні питання функці-

онування СПО); конституційних права і процесу – А. Колодій, Л. Наливайко; адміністративних права і процесу – О. Пономарьов (адміністративно-правовий статус (далі – АПС) податкової міліції України), В. Василенко (АПС працівників ветеринарної міліції), Н. Лебідь (АПС державних інспекцій в Україні), І. Микульця (АПС органів юстиції регіонального рівня), В. Авер'янов, О. Бандурка, Т. Коломосьць та інші вчені (широке коло фундаментальних питань адміністрування й роботи СПО в межах відповідних галузей права); кримінальних права і процесу – В. Галаган (проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України). Утім, низка питань із порушеної проблематики залишається не досить повно дослідженою, що актуалізує її подальші теоретичні розроблення.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками (з 2014 р.) спостерігаємо ухвалення давно розроблених і нових НПА у сфері СПО. Їхній зміст і структура уніфіковані, зокрема, за стандартним набором у кожному законі правових принципів як вихідні ідеї організації та діяльності СПО². В ЄС стандартизація в роботі СПО відбувалася на базі відображення в НПА та реального впровадження в судові та правоохоронні практики правових ідей, а саме: верховенства закону, деполітизації, демілітаризації, децентралізації, підзвітності та прозорості в роботі, тісної співпраці з населенням і місцевими громадами, професійної підготовки персоналу [2, с. 10–12].

Формулювання в законах України правових засад діяльності СПО ілюструє бажання парламенту як уніфікувати та деталізувати ці засади, так і закласти тенденцію до посилення дії духовно-культурних чинників у свідомості працівників СПО під час оці-

¹Поки що процеси позбавлення від застарілих норм права, у яких механізми переслідування й утискання суб'єктів права домінують над інститутами профілактики, охорони, захисту й відновлення порушених прав осіб, та імплементації до законодавства позитивно-перспективних правил організації та функціонування СПО, зокрема, з прийнятного досвіду зарубіжних країн, тривають.

²Встановлені такі принципи у професійній діяльності: 1) суддів – незалежності, верховенства права; рівності учасників судового процесу; забезпечення доведеності вини; змагальності сторін; свободи в наданні доказів і в доведенні їх переконливості; підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення в кримінальному процесі обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки розгляду справи; забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення; обов'язковість судового рішення (ч. 1–2 ст. 129 Конституції України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР); 2) поліцейських – верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства, безперервності / цілодобового виконання своїх завдань (ст. ст. 6–12 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580-VIII); 3) прокурорів – верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності; територіальності; презумпції невинуватості; незалежності прокурорів; політичної нейтральності; недопустимості незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади; поваги до незалежності суддів; прозорості; неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки (ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII) та інші.

Учені слушно наголошують, що стандарти – це комплекс загальнообов'язкових норм і принципів, розроблених і прийнятих державами-членами, а також спеціально уповноваженими інституціями ЄС, з метою уніфікації засад правоохоронної діяльності, форм і методів діяльності правоохоронних органів, їхніх посадових осіб за загально визначеними демократичними цінностями задля зміцнення національного та загальноєвропейського правопорядку, захисту прав і свобод людини й громадянина правоохоронної діяльності. Їхня роль зумовлена впливом інтеграційних процесів, спільної наднаціональної політики у сфері внутрішніх справ і захисту прав людини [3, с. 193–194].

нок і коригування своїх діянь на предмет їхньої відповідності принципам права, зокрема недопущення корупції. Утім, у вигляді принципу «попередження / недопущення корупції» дотепер не сформульовані в жодному профільному законі з питань СПО. Тільки на рівні спеціального закону «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII правила для попередження корупції виписані, водночас відповідного принципу права також не визначено. Порівняно з виписуванням законодавцем у кожному новому профільному законі по СПО окремих деталей ідеї верховенства права, логіка із замовчуванням на рівні цих законів ідеї недопущення корупції відсутня. Погляньмо на ст. 8 Конституції України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР: «В Україні визнається та діє принцип верховенства права». Якщо ця ідея визнається та діє, нехай навіть із 1996 р., тоді питання про підстави й доцільність повторення цього принципу, і, що ще більш важливо, результативність та ефективність такого цитування в кожному із зазначених вище законі відкрите. У будь-якому разі це непослідовна законодавча техніка та правова політика. Адже якщо ми обираємо шлях повторення того, що вже зафіксовано для всіх, ще спеціально й окремо для кожного, що, звісно, ефективності не додає, тоді виникає питання про те, як же інтерпретується законодавцем така ознака права, як «загальність». А в прикладному вимірі порушеної нами в цій роботі проблеми очевидними стають законодавчі прогалини, а саме: у профільному законі про запобігання корупції ідея недопущення корупції присутня, хоча й не визначена, а у профільних законах про СПОУ така ідея жодним чином навіть не виписана, не те що визначена як принцип організації і / або діяльності. Гостроти проблеми у вигляді нерозуміння і / або спрощеного розуміння вимірів і дії принципу верховенства права більшістю працівників СПОУ додає те, що парламент не наголосив у законі про недопущення корупції як однієї з фундаментальних передумов дії ідеї верховенства права. Як деталі змісту цієї вихідної ідеї парламентом для правозастосовників зазначено тільки, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави, і що ця ідея застосовується, зважаючи на практику Європейського суду з прав людини. Тобто за фактом верховенство права визначено через абстракції не менш високого порядку, без посилання на небезпеку корупції, без акцентів далі за текстом законів на механізми перманентного підтримання адекватного розуміння змісту цієї ідеї та відображення цього в професійній діяльності СПОУ. Досягнення цієї мети в сукупності з природою зазначеної

ідеї орієнтує на необхідність поглиблення духовно-культурних вимірів душі та інтелекту працівників СПОУ, на потребу в коштах для цього, на важливість врахування проблеми корупції під час практичних кроків із реалізації принципу верховенства права та його складових. Інакше кажучи, як влучно зауважила Т. Хабарова, «наслідки, які спричинені корупцією, нищать духовні та моральні цінності, знижують авторитет України у відносинах з іншими, більш розвиненими та менш корумпованими країнами Європи та світу, а також пропагують протиправний спосіб життя» [2, с. 22].

Надмірна кількість кризових явищ у усіх сферах суспільного життя, поширення корупції засвідчують складний і суперечливий характер реформ. Можна погодитися з деякими дослідниками, які стверджують, що причини такого стану речей у нехтуванні влади ідеологічними питаннями та духовними процесами в суспільстві³ [4, с. 26]. Культура містить систему цінностей і норм, які впливають на формування індивідуальної, групової та суспільної свідомості [5, с. 8]. Ухвалені парламентом, від початку часто кон'юктурні (політизовані) правила для СПО, передусім для системи кримінальної юстиції, виключають на рівні правотворення вільну дію принципу гуманізму – спрямованості змісту НПА на забезпечення прав і свобод людини та громадянина, на максимально можливе задоволення її духовних і матеріальних потреб через адекватні умови соціального прогресу формування загальнолюдських цінностей, природних прав людини, створення гарантій, умов і механізмів їх реалізації [6, с. 17], актуалізують проблеми професіональності парламентарів⁴.

За такого стану якості відповідного законодавства відповідальність СПО зростає пропорційно безвідповідальності народних депутатів, які ухвалили неякісні закони та інші НПА. Етика відповідальності узгоджується з етикою ненасилля, яка пропагує ідеї толерантності, акцентуючи увагу на важливості вироблення взаємної терпимості цивілізацій, культур, націй і соціальних груп [8, с. 23], що можливо тільки в умовах чесності, некорумпованості. Духовність і культура стають єдиними передумовами розуміння потрібних обсягу та якості під час інтерпретації та застосування законодавства для відправлення правосуддя судами й застосування примусу правоохоронними органами. І правовий стан дотримання принципів права, зокрема ідеї недопущення корупції, за таких умов стає надто тривким і непевним. Як слушно зауважив Є. Невмержицький, запобігання та протидія корупції вимагає глибокого духовного осмислення цього феномена, вивільнення від формально-юридичного розуміння цього

³На шляху розбудови правової держави та громадянського суспільства треба паралельно формувати нову ідеологію державотворення, нові орієнтації цінностей, у центрі яких має бути національна ідея як духовний і моральний стрижень нації. Вона повинна фокусувати стратегію нашого розвитку, політичну програму й економічну політику, єдність духовності та моралі на основі менталітету народу, історичний досвід української державності. Головною метою реалізації національної ідеї є постійне підвищення добробуту нації, збереження її самобутності, створення умов для розвитку майбутніх поколінь на засадах культури, мови, духовності, освіти.

⁴Професіоналізація державної служби – сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених соціальних інститутів, яка забезпечує формування, виявлення та розвиток особистості, надання їй допомоги в професійному самовизначенні (вибір особової сфери діяльності, професії) та професійній самоідентифікації (самооцінці відповідності своїх здібностей, потенційних можливостей, рис характеру вимогам певної сфери діяльності, професії, посади) в застосуванні та формуванні професійного досвіду [7, с. 21].

негативного явища, адже його підґрунтя сягає глибинних соціальних, політичних та економічних процесів, які характерні для українського суспільства [9, с. 154–156]. Відзначається також, що структура кримінальної юстиції не повністю відповідає поставленим завданням із боротьби зі злочинністю. Правоохоронні органи, створені як механізм переслідувань і репресій, не були трансформовані в інститут захисту та відновлення порушених прав осіб. Існуюча модель правоохоронної системи характеризується високим рівнем корупції та надто низькою довірою з боку населення. Чинна модель системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів стає: а) наслідком приватного вияву масової культури, що нав'язує надто небезпечні для несталої української демократії цінності культу грошей⁵, насильства, наркоманії, релігійної експансії⁶ [4, с. 24]; б) результатом культивування споживацьких інтересів і настроїв у громадян; в) живильним середовищем для високолатентної корупції та злочинності, джерелом авторитарних тенденцій [10, с. 4], блокування розвитку в умовах відкритості соціальному прогресові.

Духовність являє собою іманентну характеристику особистості, присутню у всіх відношеннях «людина – світ»; рівень знань, освіченість, етико-моральну систему співвідношень людини як особистості та її ставлення до соціальної реальності, відповідно виникає на основі знань певного рівня розвитку інтелекту, а тому за походженням є вищим виявом людської сутності та залежить від конкретного етапу історичного розвитку; осмислене відображення дійсності в межах суб'єктивного творення соціальної дійсності; найвищий вимір людського життя [8, с. 23–24]⁷. У контексті порушеної проблеми протидії корупції засобами поглиблення духовності працівників СПО нас стосується більшою мірою її перший та останній виміри, хоча естетичний (художньо-творчий) вимір духу у сфері правосуддя та правоохоронної діяльності також стає передумовою попередження корупційних виявів, адже тривале сприйняття прекрасного в мистецтві⁸ убезпечує від потворного як у свідомості, так і в житті.

Духовно-культурна основа визначає правоосмислювальний добродесний / антикорупційний потенціал правозастосовника, зокрема для представників СПО. Вона дає можливість врахувати всі ознаки (системність, загальнообов'язковість, нормативність, формальна визначеність, встановлення та гарантування державою та інше) та якості (антропологічність, динамічність, верховенство, справедливність, перманентна відкритість соціальному прогресу, гуманність, добродесність / антикорупційність та інше) права. У зв'язку з цим доречним є висновок М. Козюбри, що першою умовою цілісності, системної єдності (лат. *cohaerens* – «той, який перебуває у зв'язках, взаємозв'язках») юридичної, зокрема судової, аргументації є розуміння самого права як багатоаспектної цілісності, що існує в різних виявах і формах, основні з яких тісно пов'язані зі здобутками концепцій природного права, юридичного позитивізму та соціологічної юриспруденції. Добродесне переломлення / відбиття норм права у свідомості судді та правоохоронця найбільше живиться із вчень доктрини природного права, відповідно до якої головний акцент робиться на праві як духовному феномені – ідеалах справедливості, індивідуальної свободи, рівності, невідчужуваних правах людини та інших гуманістичних цінностях, тобто на відправних світоглядних засадах права, без яких воно просто немислиме. У диспозиції з теорією юридичного позитивізму, зазначеній правозастосовниками, зосереджують увагу тільки на встановлених нормативно-інституційних аспектах права, без яких такі його властивості, як визначеність, передбачуваність, упорядкованість, гарантованість, стабільність тощо, недосяжні. Знімає проблеми крайнощів – невинуватий юридичний лібералізм і позитивізм – композиція цих двох підходів у межах інтегративної теорії праворозуміння, яка, зокрема, абсорбує переваги концепції соціологічної юриспруденції та її варіантів (зокрема, школи правового реалізму), які зміщують акценти з абстрактних ідеалів і нормативних текстів у площину конкретного, динамічного функціонування права, його дії в реальному житті,

⁵Важливі фінансові рішення вимагають досить точних прогнозів на основі ймовірнісної інформації. Водночас для деяких споживачів фінансова освіта, хоча й збільшує впевненість у діях, проте не підвищує їхні фінансові здібності, що потенційно призводить до гірших результатів. Ніщо не є помилковим для споживачів на сучасному складному ринку фінансових послуг, що постійно трансформується, але взаємодія між ними створює негативні наслідки для добробуту. Потенційні загальні підходи до поліпшення цієї взаємодії включають збільшення ресурсів, з якими споживачі виходять на ринок, змінюють середовище фінансових рішень і / або вводять стимули для продавців відповідно до споживчих стимулів [11, с. 4, 14, 52-53].

⁶Українська правова система є релігійно нейтральною за своєю основою [5, с. 1].

⁷У духовності визначальним є не знання, а ставлення людини до себе і, перш за все, до іншої людини. Пізнання структури духовності розкриває важливий аспект подальшого розвитку людства. Конфронтація духовного минулого із соціальними вимірами сучасного життя призводить до духовного зuboжіння й гальмує соціокультурний розвиток спільноти. Взаємодія людини духовної з буттям є однією з найважливіших проблем як індивідуального, так і соціального буття. Спроби вирішувати будь-яку проблему без урахування специфіки розвитку духовної культури соціуму ведуть до таких прогалин у системному аналізі суспільства, які стають причиною духовної кризи людини, народу, людства. Соціальні виміри духовності визначають розуміння та специфічне ставлення індивіда до буття загалом, перш за все до соціального буття, включення суб'єкта в систему природних і соціальних стосунків, відповідність поведінки суб'єкта загальноприйнятими моральними нормам. Ці соціальні складові духовності розкривають співвідношення інтересів соціуму, соціальної групи та конкретного суб'єкта. Індивідуальна духовність – це система взаємозв'язків, що визначають комплекс знань і духовного ставлення людини до себе, соціуму, доколишньої дійсності; відображає людське «Я», самоцінність і здатність бути вільною та активною у своїй творчості, відчувати причетність до людства та вміти створити свій внутрішній світ, дотримання у діяльності почуттів і поняття істини, ідеалів добра й краси, милосердя. Духовно розвинена людина усвідомлює себе та свої вчинки, здатна ними керувати й спрямовувати на досягнення суспільно значущих цілей відповідно до норм права й моралі. Її головним внутрішнім регулятором поведінки є совість. Суспільна духовність – це духовне життя соціокультурної групи, в процесі якого формуються, підтримуються та функціонують основні елементи духовності індивідів. Її можна уявити як соціальний простір, ноосферу, у якій функціонує індивідуальна духовність. Питання духовності виражає теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини, її спрямованість на самовдосконалення.

⁸Наприклад, картин та інших культурних артефактів El Museo Nacional del Prado, I Musei Vaticani та інше.

насамперед у правовідносинах та юридичних рішеннях, без чого ідеали та юридичні тексти перетворюються на декларації, які не мають прямого стосунку до права⁹ [12, с. 23–24].

За слушною думкою С. Погребняка, принцип являється собою основні, основоположні, засадничі, фундаментальні, вихідні, загальні, керівні, відправні, провідні, чільні ідею, положення, вимогу [13, с. 24]¹⁰. Правові ідеї <...> спочатку перебувають в юридичній матерії, що виражена в законах, <...> в ролі самої суті, центральної ланки юридичної організації (внутрішньої форми) правового матеріалу – свого роду «стрижня» юридичних конструкцій» [14, с. 311]. Саме на рівні цих ідей відбувається первинне поєднання абстрактних сутностей духовної культури та права у сфері попередження корупції під час трансформації законодавства про правосуддя та правоохоронну діяльність. Серед таких фундаментальних правових принципів, які виникають і діють у свідомості парламентарів, суддів і правоохоронців у вигляді духовно-культурних ідей, цінностей, переконань і готовності їх застосовувати, виокремлюємо такі засади: 1) добро – чеснота, благо, поняття якого має найбільшу частку оцінності; досконалість предмета, думки, рішення, діяння поєднані з емоційним схваленням його цінності, корисності, чемності, відповідності своєму призначенню, виправлення недоліків закону, його справедливе й однаково рівне (aequitas) застосування; ознака правосудності судових рішень як результату досконалої належності, довершеності співвіднесення інтересів / належного до виконання / відшкодування; 2) відвертість / щирість / чесність – чеснота, яка характеризує здатність людини виражати свої істинно справжні думки та діяти відповідно до них, відкрито та широко спілкуватися й будувати відносини з людьми; сила / вияв перманентної вірності до інших; непідкупність і тісні зв'язки з жертвовністю; ознака порядності, відповідальності та основа довіри; 3) довіра – ставлення до кого-небудь, що виникає на основі віри в чийсь правоту, чесність, щирість і таке інше [15, с. 790]; соціальна впевненість у надійності об'єкта, що ґрунтується на уявленні або знанні про нього та пов'язана зі здатністю передбачати, прогно-

зувати і / або впливати на дії цього об'єкта, контролювати його діяльність за результатами уявлень, які формуються на основі досвіду взаємодії з ним, а також у процесі комунікації, коли інформація про об'єкт транслюється безпосередньо іншими людьми або опосередковано через ЗМІ, книги, фільми тощо; базується на синтезі власного та групового досвіду уявлення про об'єкт і пов'язана з певними очікуваннями щодо нього [16, с. 190]¹¹; 4) совість – найвища форма здатності особистості до морального самоконтролю та самоусвідомлення [17, с. 46]; формальна суб'єктивність, тісно пов'язана з почуттями обов'язку, сорому, мотиву, честі й гідності; зокрема, в контексті нашої теми це усвідомлення суддею / правоохоронцем повноти та інших параметрів належного виконання своїх зобов'язань або реалізації всіх своїх можливостей у конкретній ситуації; відчуття / інстинкт етичного самозбереження [18, с. 191]; 5) об'єктивність – застосування права, яке об'єктивоване прогресивною культурою суспільства, що ґрунтується на дотриманні загальнолюдських цінностей, незалежно від їхніх суб'єктивних інтерпретацій; маркер відсутності упередженості та латентної корупції¹²; 6) сумлінність / добросовісність¹³ / попередження корупції – суб'єктивний стан особи під час здійснення юридичних актів, його необізнаність про обставини, що порочать зовнішню чи внутрішню правомірність акта та можуть змусити чесну в юридичному сенсі людину відмовитися від його здійснення, незважаючи на відсутність формальних до того перешкод [19, с. 203]; тісно пов'язані з вірністю, чесністю, дбайливістю, точністю, сумлінністю, уважністю, ретельністю, справністю, скрупульозністю (від лат. scrupulosus «кам'янистий», малий гострий камінчик, крихта, крупиця, часточка), старанністю; 7) добросовісність / недопущення корупції: а) в антикорупційному сенсі публічного сектора суспільного життя – відсутність обману посадових осіб органів публічної влади щодо джерел свого збагачення (доходів) та щодо їхніх неправомірних діянь¹⁴; б) добросовісною є така поведінка державно-владних осіб, за якою вони демонструють суспільству стриманість у словах і діях; ввічливість; неконфліктність; поваж-

⁹Для більшості громадян правова культура стає домінуючою власної поведінки тільки тоді, коли вона відтворюється іншими чинниками, зокрема існуючою правовою реальністю, яка також має своє підґрунтя у способі обміну матеріальними благами [22, с. 44].

¹⁰Безпосереднє застосування цих принципів у праві пов'язане з проблемою добудови (розвитку) права. Цей зв'язок обумовлений тим, що право має орієнтуватися на ті цінності, що втілені в принципах права, а однією з цілей застосування права є прийняття рішення, узгодженого з принципами права [23, с. 27].

¹¹На тлі реалій сьогодення простежується недовіра в громадян до діяльності судової системи, органів прокуратури, Національної поліції [24, с. 17].

¹²Здійснення правових норм у взаємозв'язку та взаємозалежності, їхня «потенціальна енергія» збагачують та посилюють через утворення відповідної цілісної нормативної регулятивно-охоронної системи; право розглядається або як дане людям апіорно, незалежно від їхнього бажання, свідомості й волі (таке, що існує від природи, чи як «божественне установлення»), яке існує та розвивається за власними законами (саме в такому розумінні найчастіше вживається у філософії термін «об'єктивний» на протизв'язку з «суб'єктивним») як такому, що залежить від волі та свідомості людини й визначається ними), або як продукт людської діяльності, що поза суспільством не виникає й не існує (природу права вбачають у психічних виявах людини, тобто пов'язують його з індивідуальним началом, або трактують право як вияв «народного духу», як творіння держави тощо) [25, с. 395–397].

¹³За ч. 2 ст. 2 Статуту ООН від 26 червня 1945 р. всі члени Організації Об'єднаних Націй добросовісно виконують прийняті на себе за цим Статутом зобов'язання, щоб забезпечити їм усім у сукупності права та переваги, які випливають із приналежності до складу членів Організації.

¹⁴Розглядаючи людину як суспільну істоту, Аристотель зосередив увагу на аналізі основних етичних добродетей, дотримання яких бачиться як шлях досягнення основної мети життя – щастя. У процесі аналізу конкретних видів добродетей Аристотель виділяє два основні їхні типи: діанетичні (доброчесності розуму) та етичні (доброчесності волі та характеру). До перших належать мудрість, знання, поміркованість. До етичних – мужність, помірність, гідність, щирість, справедливість тощо. Аристотель називає п'ять різновидів мужності, серед них найцінніша – громадянська. Загальним же принципом визначення сутності добродетей є поняття «міра» як правильне співвідношення між двома крайнощами. Так, мужність – середина між боягузством і безрозсудною хоробрістю; щирість – між скупістю та марнотратством [26, с. 69].

ливе ставлення до пересічних громадян; реальність, а не видимість роботи; високий рівень загальної, політичної, управлінської, правової культури; скромність у доходах і витратах, чесність статків (розкоші маєтків, автомобілів, інших речей і нерухомості) тощо; високоморальна характеристика представників публічної влади, діяльність яких спрямована на досягнення добра (блага) як для кожної окремої людини, так і суспільства загалом [20, с. 68]; 8) професіональність – якісно-ціннісний комплекс поєднання глибоких різносторонніх знань, умінь, професійних управлінських та інших навичок, практичного досвіду, загальнолюдської культури, що відображає ступінь самоорганізації особи, рівень її професійної діяльності, забезпечує ефективність (у цьому випадку СПО) та сприяє зростанню її авторитету [21]; якість, зокрема, посадових осіб органів публічної влади, що забезпечує за інших рівних умов результативність та ефективність об'єктивно обумовленої професійної діяльності, спирається на історичні традиції, прогресивні правові цінності, організаційно-виконавчі засади суспільства та його інституцій; 9) наступництво – отримання від попередніх поколінь механізмів підтримання відкритості суспільств до соціального прогресу та усвідомлення суті цих механізмів на належному рівні, зокрема, через відмову від тих ідеалів, засад, звичок і звичаїв, вікових переказів, з якими неможливо пов'язати поступальний рух уперед, на основі яких не складаються передові побутові основи життя. У сукупності врахування цих духовно-культурних вимірів правових принципів попередження корупції в парадигмі реформування правосуддя та правоохоронної діяльності сприятиме дотриманню тенденцій антропо- й соціовимірності права, а також утвердженню верховенства права (ідей рівності, справедливості, законності та іншого)¹⁵.

Висновки. Отже, духовність являє собою найвищий вияв людської сутності на конкретно історичному етапі розвитку у вигляді глибоко осмислених

знань (як засобу соціалізації) відповідного рівня розвитку інтелекту, освіченість, етико-моральну систему співвідношень людини як особистості, її ставлення до себе, іншої людини та інших суб'єктів, навколишньої реальності. Для судді та працівників правоохоронних органів духовність як найвищий вияв їхньої високої культури у вигляді усвідомлення власної самоцінності та свого світу, свободи, причетності до суспільства; відчуття істини, ідеалів добра й краси, милосердя, стає способом чесного / щирого / антикорупційного усвідомлення себе та своїх діянь / вчинків, які вони спрямовують на досягнення цілей соціального прогресу відповідно до власної совісті, норм-принципів права та моралі у відкритому суспільстві.

Отже первинне поєднання абстрактних сутностей духовної культури та права у сфері попередження корупції під час трансформацій законодавства про правосуддя та правоохоронну діяльність відбувається на рівні основоположних ідей. Серед таких фундаментальних правових принципів, які виникають і діють у свідомості парламентарів, суддів і правоохоронців у вигляді духовно-культурних ідей, цінностей, переконань і готовності їх застосовувати, виокремлюємо добро, відвертість / щирість / чесність, довіру, совість, об'єктивність, сумлінність / добросовісність / попередження корупції, доброчесність / недопущення корупції, професіональність, наступництво. Відсутність легальних дефініцій і загально визначеного доктринального розуміння зазначених вище принципів призводять до того, що здебільшого їхнє значення визначається наукою та правозастосовниками суперечливо, неоднозначно або не визначається зовсім. Це, відповідно, не сприяє прогнозованості та впевненості в стабільності правопорядку. Перспективою дослідження стануть політико- та економіко-правові передумови антикорупційних трансформацій публічно-правових відносин у відкритому суспільстві.

¹⁵Духовно-культурні основи вищеохарактеризованих правових принципів – суть статичної основи для антикорупційних процесів перетворення публічного права в умовах розбудови відкритого суспільства. Темпоральною складовою такого реформування стає ідея перманентності, що характеризує динамічність цієї основи – його безперервного існування в часі та врахування завдяки відкритості права й держави прогресивних змін в інших сферах суспільного життя. Ба більше, дотримання загальних принципів статичної основи правових перетворень в окресленій сфері зумовлює динаміку змін. Прикладне значення принципу перманентності правових перетворень із попередження корупції в парадигмі реформування правосуддя та правоохоронної діяльності виражається у виокремленні етапів цього реформування. Ключовими критеріями для цього стали ті загальні сутнісні зміни вітчизняних реалій права (зокрема, моралі), політики, економіки, духовності та зумовлених знаннями про них станів волі, що визначили суть і хід зазначених реформ. Стосовно зазначеної проблематики отримуємо такі критерії та етапи, а саме: 1) концептуальні зміни права та інших сфер життя суспільства (темпоральні рамки – 90-ті роки ХХ ст.) – СПО та наукові знання про СПО позбавлялися основних рис радянських права, політики, феноменології їхнього пізнання; правова культура суспільства та особистості втрачала риси суб'єктивної пригніченості, страху перед публічними органами влади, безініціативності, розгубленості перед свободою; рельєф ментального поля свободи окреслювався пасонарними, живими людьми, залишаючи на периферії велику кількість громадян, які не могли достатньо мірою перебудувати свою свідомість у формат вільної дії та персональної відповідальності за свої цінності, позбутися провінційності і / або неконструктивних навіювань моделей поведінки з боку держави; 2) формування національних рис права й політики (темпоральні рамки – 2000–02.2014) – відзначається стійкою тенденцією фундаменталізації наукових досліджень потрібних напрямів діяльності СПО та прийнятих для цього структур; сфера практичного застосування результатів таких досліджень наштовхується на невинно зростаючу геополітичну слабкість України, зумовлену сильною політичною кон'юктурністю, недоулістю, недбалістю і тупістю більшості парламентарів, суддів і посадових осіб органів публічної влади. Їхні деконструктивні підходи до своїх обов'язків зумовили величезні втрати національного багатства та, врешті-решт, військові дії в окремих районах Сходу України та окупацію Автономної Республіки Крим; у цей період була розформована Національна гвардія з одночасним утворенням внутрішніх військ МВС; було ухвалено 3 процесуальних кодекси (2004, 2005, 2012), зміни до Конституції України (2004, 2010 роки та в лютому 2014), двічі ухвалювали нові закони щодо судів (2002, 2010 роки), закони протидії тероризму, розвідувальної діяльності, податковий кодекс із процесуальними нормами та деякі інші; 3) цивілізаційне визначення вектора та змістовного наповнення правових реформ (темпоральні рамки – від 03.2014 до сьогодні) – геополітичні чинники (агресія РФ, інтеграція до ЄС, відсутність військової та дієвої в короткостроковій перспективі підтримки від гарантів основ національної безпеки України – США, Великобританії, РФ та інших), критична руйнація національних цінностей в основних політико-правових інститутах ті, як наслідок, відсутність ефективності та довіри до публічної влади, а також суттєве втручання відкритого громадянського суспільства в націєтворчі процеси призвели до оперативного доопрацювання й ухвалення нових законів і правок до чинних щодо СПО, а саме: нові закони щодо протидії корупції, про прокуратуру, про суди, про Вищу раду правосуддя, про державну аудиторську службу, про органи виконання рішень судів і приватних виконавців; відновлення Національної гвардії; створення НАБУ, НАЗК, ДБР, Нацагентства з розшуку активів, поліції на базі міліції та інше.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Реформування поліції в країнах Центральної та Східної Європи: процес і прогрес / за ред. М. Капаріні, О. Мареніна. К., 2005. 296 с.
2. Хабарова Т. Адміністративно-процесуальні засади запобігання корупції в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Х., 2017. 216 с.
3. Камінська Н., Білас А. Уніфікація стандартів правоохоронної діяльності: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 3. С. 189–195.
4. Запобігання та протидія корупції : навч. посібник / А.М. Михненко, О.В. Руснак, А.М. Мудров та ін.; за ред. А.М. Михненка. 4-е вид., переробл. й доповн. К.: ДННУ «Академія фінансового управління», 2013. 666 с.
5. Бабініна К. Кримінальне право України в православному вимірі (стан, динаміка та перспективи): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2016. 24 с.
6. Ковальський В., Козінцев І. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. К.: Юрінком Інтер, 2005. 192 с.
7. Оболенський О., Сороко В. Професіоналізація державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. Вісник державної служби України. 2005. № 1. С. 20–27.
8. Харченко Л. Духовність як вимір сучасного життя людини: соціально-філософський аналіз. Наукові записки НаУКМА. Теорія та історія культури. 2013. Т. 140. С. 20–24.
9. Невмержицький Є. Проблеми удосконалення антикорупційних механізмів. Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2012. № 4. С. 153–168.
10. Маркєєва О., Котелянець О., Їжак О. Український досвід реформування кримінального правосуддя та правоохоронних органів: аналітична доповідь. К.: НІСД, 2011. 44 с.
11. Lauren E. Willis Against financial literacy education. Iowa Law Review. 2008. № 94. С. 1–56.
12. Козюбра М. Теорія юридичної аргументації та її особливості в конституційному судочинстві. Вісник Конституційного Суду України. 2016. № 6. С. 167–180.
13. Погребняк С. Основоположні принципи права: (змістовна характеристика): монографія. Харків: Право, 2008. 238 с.
14. Алексеев С. Восхождение к праву. Поиски и решения. М.: Норма, 2011. 752 с.
15. Новый тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Т. 1: А–Є. К.: Вид-во «Аконіт», 1998. 910 с.
16. Енциклопедія сучасної України / І.М. Дзіба (ред.). Т. 8: Дл–Дя. К.: Держ. ГПРВО, 2008. 716 с.
17. Васильєва Т. Афинская школа философии. Философский язык Платона и Аристотеля. М.: Наука, 1985. 180 с.
18. Шрейдер Ю. Равенство, сходство, порядок. М.: Наука, 1971. 256 с.
19. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Эфрона. Т. ХА (20). Десмургия – Домициан. СПб.: Брокгауз-Ефрон, 1890–1907. 499 с.
20. Томкіна О. Принцип доброчесності державної влади: постановка проблеми. Вісник НАПрНУ. 2014. № 1. С. 65–74.
21. Кікіньова К. Професіоналізація як процес підвищення ефективності державної служби у контексті європейських стандартів. Державне будівництво. 2008. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_2_52.
22. Богініч О. Право в контексті сучасних теорій право розуміння. Дія права: інтегративний аспект; відп. ред. Н.М. Оніщенко. К.: Юридична думка, 2010. С. 41–63.
23. Погребняк С. Основоположні принципи права: автореф. дис. ... канд. док. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави та права; історія політичних і правових учень». Х., 2009. 40 с.
24. Діхтєвський П., Невмержицький Є. Публічна влада і громадянське суспільство: загальнотеоретичні міркування. Адміністративне право і процес. 2017. № 1. С. 15–31.
25. Євграфова Є. Об'єктивність права: теоретико-прикладні засади: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01. К., 2016. 448 с.
26. Мовчан В. Етика: навч. посібник. К.: Знання, 2007. 483 с.